

علوم انسانی در حکم مجموعه قواعد تنظیم حیات انسان در بخش نرم‌افزاری فرهنگ و تمدن بشری، علوم و معارفی است که به صورت روش‌مند از رفتارها، باورها، نگرش‌ها، احساسات و همه پدیده‌های انسانی معنادار بحث می‌کند و از مصادیق یقینی آن فلسفه، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی، علوم اقتصادی، علوم سیاسی، مدیریت و حقوق است.

تحول در حوزه‌های علمی، به‌ویژه در علوم انسانی از فرازهای مورد تأکید حضرت امام خمینی (ره) و مطالبات جدی رهبر معظم انقلاب (مدظله) به‌ویژه در سال‌های اخیر است. اهمیت این تحول، ریشه در مطالعات علوم انسانی و نیازهای مترتب بر آن، به‌ویژه رشد و توسعه شتابان دانش و فرهنگ در عرصه جهانی دارد؛ زیرا در آن، از یکسو انسان، به عنوان اشرف مخلوقات و از دیگر سو روابط او با دیگران در عرصه بشری مطرح است و از این جهت این علوم بر علوم دیگر تقدم دارد. به واقع، رسالت مهم و اساسی این علم، ساختن انسان، پرورش شخصیت و توجه به شأن وجودی او و در یک نگاه، رساندن او به سرمنزل مقصود و هدایت به سوی مرتبه انسان کامل است.

ایران اسلامی از بنیان‌های تمدنی غنی و توانمندی‌های فراوانی در درون و برون محیط‌های دانشگاهی و حوزه‌های علمی برخوردار است و از این جهت، بستری مهیا برای ورود به عرصه‌های علمی و تولید دانش بومی در حوزه‌های علوم انسانی فراهم است. به پشتوانه چنین میراث گرانبغایی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) با حمایت معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که رسالت و تکلیف اصلی آن تلاش برای تعمیق و گسترش علوم، معارف و ارزش‌های انسانی و اسلامی و تطبیق هر چه بیشتر رشته‌ها و درس‌های دانشگاهی با نیازهای جامعه و کاربردی کردن آنها و تحول در ارتقای علوم انسانی با تقویت جایگاه و منزلت این علم است، زمینه‌های چاپ این اثر را فراهم آورده است. از استادان، فرهیختگان و صاحب‌نظران ارجمند می‌خواهیم تا با همکاری و راهنمایی‌های ارزشمند خود این معاونت را در جهت نقد کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی یاری فرمایند.

معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

مقدمه مؤلفان

حوزه فهم قرآن به دلیل آنکه به مقاصد الهی و مدلول‌های آیات آسمانی معطوف است، حوزه‌ای بس خطیر به شمار می‌آید؛ با این حال رسالت قرآن عام و هدایت آن فراگیر است و خود قرآن بارها از آسانی و میسر بودن ارتباط با آن و پندگیری از آن سخن گفته و راه جویندگان دانش قرآنی را باز گذاشته است. در این میان، باید اذعان کرد که همه آیات از سطح یکسانی در قابلیت دستیابی به فهم مقصود برخوردار نیستند. قلمرو مطالب قرآن، از صفات جلال و جمال الهی و دانش احوال و شؤون غیبی عالم هستی تا علوم و آگاهی‌های مرتبط با انسان و جهان و احوال انبیا و امم و اقوام را شامل است و از این بین، هر چند فهم آیات ناظر به قسم اخیر چندان دشوار نباشد، در قسم نخست بی‌شک عواملی به سوء فهم و نقص و ناتوانی درک مراد صحیح دامن

می‌زنند که از میان آنها، نامتجانس بودن واقعیات و حقایق مورد نظر این آیات با مفاهیم و نظام واژگانی رایج در عرف انسانی عامل اصلی به شمار می‌رود. اما باید ایمان داشت که همین مفاهیم و واژگان در خدمت تفهیم آن حقایق قرار گرفته و در زبان صادق و صائب الهی آمده است. از سوی دیگر، این کاربرد برای فاهمه انسانی رهنم و زمینه‌ساز کژفهمی‌های فراوان شده و در طول تاریخ در بستر جریان‌های مذهبی و سیاسی جوامع اسلامی مورد کشمکش‌های نظری و گاه عملی بوده است.

اگر نگوییم حوزه متشابهات قرآن معطوف به این قسم از آیات است، دست کم مهم‌ترین حوزه متشابهات که در طول تاریخ مایه نزع و فتنه و کژتابی‌های فراوان شده، همین قسم به نظر می‌رسد. دانش «محکم و متشابه» که ناظر به مسئله فوق است، دانشی است که از دل تأملات و تحقیقات قرآنی، روایی و کلامی پژوهشگران اسلامی، و به طور عمده در حاشیه آیه ۷ آل عمران، برآمده و در صدد مباحث علوم قرآنی نشسته است، به‌گونه‌ای که موضوعات و فروع آن را در جای‌جای حوزه تفسیر قرآن می‌توان ردیابی کرد. اهمیت این بحث تا آنجاست که به راحتی می‌توان مشرب و مکتب فکری و مذهبی هر مفسری را از آنچه در ذیل آیه فوق به بحث و تحقیق گذارده، دریافت.

شاید نتوان موضوعی از موضوعات علوم قرآنی را یافت که چون این موضوع در گستره وسیعی از قرآن اثرگذار بوده و دغدغه خاطر مفسران و قرآن پژوهان قرار گرفته باشد؛ از این‌رو در مکاتب مختلف اسلامی آثاری پیرامون آن نگاشته شده است، با وجود این، کتابخانه مکتب اهل بیت (ع) از حضور آثاری جامع و مستقل پیرامون زوایای مختلف این دانش از منظر اندیشه‌های ناب شیعی خالی است. این نقیصه برای دانشجویان رشته‌های مرتبط به وضوح احساس شده و نیاز به تدوین منابع اطلاعاتی ارزشمند را نشان می‌دهد. اثر حاضر با دغدغه‌هایی از این دست و در راستای پاسخ به نیاز فوق با ساختاری نو نگاشته شده است.

در این کتاب، مباحث مربوط به محکم و متشابه و آرای مفسران اسلامی و نیز دیدگاه‌های مختلف در باب تأویل متشابهات طی دو بخش و یازده فصل ارائه شده است؛ بخش یکم به مباحث نظری پیرامون محکم و متشابه و بخش دوم به بررسی دیدگاه‌ها در باره تأویل آیات متشابه اختصاص دارد.

مجریان طرح به رغم تلاش فکری زیاد، ادعای ارائه اثری کامل و جامع را ندارند و اساساً تولید علم را روندی تدریجی و جمعی می‌دانند و کار خود را صرفاً گامی کوچک در این مسیر می‌انگارند؛ از این رو راهنمایی و نقد و بررسی‌های عالمانه را به دیده منت گذاشته و عرضه آثار بهتر و دقیق‌تر را پیرو آن انتظار می‌کشند. بی‌تردید در پیدایش اثر حاضر مساعی جمعی استادان گروه قرآن پژوهی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و نیز ارزیابان محترم طرح، حضرات حجج اسلام محمد فاکرمبیدی و مصطفی کریمی نقش داشته که از ایشان سپاسگزاری می‌شود.

قابل ذکر است که مباحثی از این اثر در مقطع کارشناسی ارشد برای طلاب و دانشجویان گرامی مؤسسه امام خمینی (ره) و دانشکده علوم قرآنی و دانشکده اصول دین قم تدریس شده که بی‌شک همکاری و دقت نظرهای این عزیزان در عرضه اثری مفید و کارآمد، مؤثر بوده و شایسته امتنان است.